

Suomen tiedekustantajien liitto

Tutkimusorganisaatioiden ja yritysten yhteistyössä tehtävä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminta

Suositus ja tarkistuslista

<https://avointiede.fi/fi/ajankohtaista/toimintakulttuurin-suositukset-kommentoitavana>

Lausunto jätetty eräpäivänä 7.2.2022 kello 19.40

1. Johdanto

Suomen tiedekustantajien liitto pitää myönteisenä dokumentin kohdeyleisön selvää määrittelyä. Dokumentin sisältämä työn määrä vaikuttaa kuitenkin epärealistiselta ja kohtuuttomalta tutkijoille, joiden ydintehtäviä ovat tutkiminen ja tulosten julkaiseminen.

Periaate, jonka mukaan tutkija huolehtii TKI-hankkeiden sopimuksista, viestinnästä ja neuvotteluista, on myös potentiaalisesti vastuuton, koska nämä edellyttävät tutkijoilta yleisesti puuttuvaa osaamista mutta sisältävät laajoja vastuita. Lähestymistapa voi heikentää suomalaisten tutkijoiden uskottavuutta, heidän tieteellisen julkaisutoimintansa laatua ja heidän työhyvinvointiaan.

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että periaate ”niin avointa kuin mahdollista ja niin suljettua kuin välttämätöntä” olisi syytä esittää jo johdannossa. Nyt johdannossa mainitaan vain mahdollisimman laaja avoimuus, ja tapauskohtainen tasapuolisuus nousee esiin vain aineiston alla kohdassa 4.2. (s. 10).

142 kotimaista tiedekustantajaa ja -julkaisijaa edustava Suomen tiedekustantajien liitto on pettynyt sitkeään tapaan puhua dokumenteissa ”suomalaisen tiedeyhteisön” suulla, vaikka edustettuna on vain yliopistojen, korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten edustajia. Miksi toimijaryhmistä ei puhuta niiden nimillä sen sijaan, että tarkoitushakuisen tuntuisesti pidetään kiinni virheellisestä yhteisöllisyyden vaikutelmasta?

Sopimusten tulee olla kirjallisia. Tämä olisi eduksi mainita tässä (ja muissa sopimuksia koskevissa yhteyksissä), sillä asia ei ole itsestään selvä.

Alaviite 1 liioittelee avoimen tieteen ”kansainvälistä” nousua ja merkittävyyttä. Omaan dokumenttiin viittaaminen tässä yhteydessä horjuttaa väittämän ja sen kirjoittajan uskottavuutta.

2. Yritysyhteistyön alussa

”Selitä yrityskumppanille, ettei tutkimustulosten avaamisella tarkoiteta aina tutkimustulosten saattamista ilmaiseksi kaikkien vapaaseen käyttöön, vaan tavoitteena on kaikkien osapuolten hyötyminen.”

Tämä osapuolten oikeuksia kunnioittava muotoilu on Suomen tiedekustantajien liiton mielestä tervetullut mutta vakavassa ristiriidassa Avoimen tieteen kansallisen koordinaation dokumenteissa valitun CC-BY -lisenssin kanssa. Suomen tiedekustantajien liitto toivoo, että vastaavaa kunnioitus

alkaisi koskea myös tutkijoiden julkaisujen laadun ja näkyvyyden varmistavia kustantajakumppaneita.

Onnistuuko tutkija-kirjoittajan riippumattomuusperiaatteen noudattaminen (s. 5) kokonaisvaltaisesti ja eettisesti kestäväällä tavalla, jos julkaisun lisenssiä ja oikeuksiensiiirtoa koskevia linjauksia ja sopimuksia sanellaan yksipuolisesti?

3. Neuvotteluvaihe

Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa, että dokumentin kuvaus oikeudensiirtosopimuksista esittää ristiriitaisen ja monimutkaisen asian tarkoitushakuisen mutkattomana. Kuvaus ei vastaa todellisuutta.

Julkaisujen oikeudenhaltijoiden (tutkija-kirjoittajien ja kustantajien) näkökulmasta yliopistojen oikeudensiirtosopimukset ovat monin tavoin ongelmallisia. Niitä laaditaan enenevässä määrin ennakoivasti ja varmuuden vuoksi, eli ”talon sisällä” siirrot ovat tässä dokumentissa kuvattua laajempia. Siirto koskee monissa tapauksissa myös tulosten julkaisijaa (tiede- ja tietokirjakustantajaa), ei vain TKI-sopimuksen osapuolia.

Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa myös, että mikäli tutkija-kirjoittaja noudattaa julkaisuissaan avoimen tieteen CC-BY- lisenssilinjausta, hän antaa pois laajat ja usein hallitsemattomat julkaisun jatkokäyttöoikeudet – päinvastoin kuin kommentoitavassa dokumentissa kerrotaan. Nykyinen muotoilu on omiaan johtamaan harhaan dokumentin tärkeintä kohdeyleisöä.

Suosittelun sopimusrypäs vaikuttaa raskaalta ja byrokraattiselta, ja kuuluu vain harvojen tutkijoiden osaamisen piiriin. Siten tuntuu kohtuuttomalta, että sopimukseen sisältyvä vastuu säilytetään tutkijan vastuulle.

Kohta 3.2. Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa, että suojattavat immateriaalioikeudet koskevat kaikkia tutkimuksen muotoja ja vaiheita myös tutkimuslaitoksen sisällä. Nyt näyttää siltä, että asia olisi tärkeä vain ulospäin suuntautuvassa TKI-yhteistyössä.

Sivu 7, alaviite 10: Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa, että TENKin suositus tekijyydestä sopimiseksi on vaatimaton eikä turvaa kansainvälisessä julkaisu ympäristössä toimivaa tutkija-kirjoittajaa. Eduksi olisi nojata esimerkiksi Committee on Publication Ethics COPE:n ja International Committee of Medical Journal Editors ICMJE:n ohjeistuksiin ja tapausesittelyihin kattavamman ymmärryksen saamiseksi.

Sivulla 8 esitetään virheellinen väittämä, joka perustuu kritiikittömästi CC-lisenssisivuston markkinointipuheeseen: ”Aineiston avaaminen voidaan tehdä lisensseillä, joista Creative Commons -lisenssit (CC-lisenssit) ovat tyypillisimpiä tutkimuksessa.

Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa, että edes CC-lisenssejä suosivassa Suomessa tutkimukseen perustuva tieto lisensoinnista ei tue väittämää CC-lisenssien johtavasta asemasta. Muualla maailmassa nämä lisenssit ovat ristiriitaisia ja niiden käyttö on volyymiltään vaatimattomampaa. Tavoitteet ja toiveet eivät muutu faktoiksi hokemalla niitä, eikä tutkijoita ja organisaatioiden tukipalvelun henkilöstöä tulisi johtaa tarkoitushakuisesti harhaan.

Mikäli tutkijoille halutaan tarjota tasapainoista tietoa, kriittistä huomiota kaipaisi myös seuraava muotoilu: ”CC-lisenssit mahdollistavat tutkimusjulkaisujen ja -aineistojen avoimen levityksen ja jatkokäytön.” Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa, että varsinkin kotimaiset tiedejulkaisut

ovat olleet laajalti ja vaivattomasti saatavissa kollektiivisessa sopimuslissensijärjestelmässä jo ennen Plan S:ää ja CC-lisenssejä.

Tutkijoiden informoimiseksi olisikin syytä mainita, että CC-BY -lisensoidun materiaalin jatkokäyttö on vapaata, myös muokkaamisen ja kaupallisen käytön osalta.

4. Hankkeen aikana ja jälkeen

Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa, että kohdan 4.1. alussa esitetyiltä väittämiltä puuttuu selvä näyttö. Näkyvyys ei suoraviivaisesti lisääntynyt sillä, että materiaali on avattu nettiin tai arkistoon. Myös suhde hyödynnettävyyteen ja uuteen yhteistyöhön on kaukana esitetyn kaltaisesta suoraviivaisuudesta, eikä avoimuus näissä yhteyksissä ratkaise.

Kohdassa 4.3. monimutkaisuus ymmärretään, ja tämän ymmärryksen tulisi ulottua myös julkaisutoimintaan. Tavoitteet ja toiveet eivät muutu faktoiksi hokemalla niitä, eikä tutkijoita ja organisaatioiden tukipalvelun henkilöstöä tulisi johtaa harhaan tarkoitushakuisuudella.

Suomen tiedekustantajien liitto pitää myönteisenä, että kustantajan ehdot mainitaan rinnakkaistallentamisen yhteydessä. Rinnakkaistallentamisen vaihtoehdon suositteleminen on kuitenkin yksipuolinen, yksinomaan yliopistoja ja korkeakouluja ja niiden kirjastoja hyödyttävä ratkaisu, joka on vahvasti kiistanalainen esim. uudistettavan tekijänoikeuslain asetelmassa. Suositus ei vastaa yliopistoja, korkeakouluja ja tutkimuslaitoksia laajemmin määritellyn ”suomalaisen tiedeyhteisön” näkemystä.

Kohtaa ”Pyydä tarvittaessa lupaa rinnakkaistallentaa julkaisu oman organisaation julkaisuarkistoon” olisi hyvä selvittää. Lupa pyydetään kustantajalta, ellei siitä ole kustannus- tai julkaisusopimuksessa jo sovittu. Myös yhteistyöyrityksen kanta saattaa olla edullista selvittää, vaikka kustantaja sallisi rinnakkaistallentamisen.

Tutkimusaineiston avaamisen (4.2.) alla esitetyn periaatteen ”niin avointa kuin mahdollista ja niin suljettua kuin välttämätöntä” tulisi korostetusti koskea myös julkaisutoimintaa.

Myös julkaisutoiminnassa muun kuin suositellun CC-BY -lissenssin käyttö voi olla perusteltua, ja tämä tulisi tasapuolisuuden nimissä tuoda selvemmin esille dokumentissa. Kustantajan näkökulmasta on täysin perusteltua, että avoimuus maksaa. Yritysmaailmassa tämä ymmärretään, mutta tutkijoiden valmiudet hallita ja selittää näitä asioita on havaittu puutteellisiksi.

Kaupallistaminen, sivu 11: Prosessissa tulisi ymmärtää, miten CC-BY -lissenssi vaikuttaa tekijänoikeuden kaltaisiin immateriaalioikeuksiin ja millaiset ristiriitatilanteet ovat potentiaalisesti mahdollisia.

5. Yrityshankkeiden tarkistuslista

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että muistilistalle olisi lisättävä julkaisujen jatkokäytön ehtojen varmistaminen kustantajalta. Myös tässä yhteydessä dokumentissa korostettu ”luottamus ja ymmärrys toisen tavoitteista sekä tarpeista” (s. 4) olisi ensiarvoisen tärkeää.